

APIE VIENĄ PASAULIO MODELIO FRAGMENTĄ: ORUS VALDANČIOS BŪTYBĖS LIETUVIŲ IR VOKIEČIŲ FRAZELOGIJOJE

VIRGINIJA MASIULIONYTĖ

Vilniaus universitetas

virga_masiulionyte@hotmail.com

virga.masiulionyte@gmail.com

Ižanga

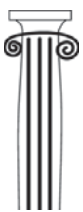
Nuo Humboldto¹ laikų kalbos moksle gyva mintis, kad kalboje atsispindi tautos, etnoso ar net tam tikros kalbinės ar socialinės bendruomenės pasaulėvaizdis. Pažindama pasaulį, kalbinė bendruomenė daiktus ir reiškinius jungia į grupes, nustato tam tikrus jų ryšius, ir taip specifiniu būdu skaido ją supančią tikrovę į fragmentus bei paitelkia tam tikrus vaizdinius jiems pavadinti. Šio pažinimo struktūros – konceptai – atsispindi kalboje: kiekvienas kalbos reiškinys remiasi tam tikromis kognityvinėmis struktūromis. Skirtingose kalbose konceptai skiriasi, nes, konceptualizuodama pasaulį, kalbinė bendruomenė konstruoja savo pasaulio modelį (plg. Dobrovol'skij, Piirainen 1992, 139–143; Gudavičius 2000, 44–45).

Paskutiniaus praėjusio amžiaus dešimtmečiais pasaulio modelio idėja vėl atgijo frazeologijos tyrinėjimų kontekste²: lig šiol buvusi daugiau ar mažiau filologinio dėmesio objektas³, frazeologija buvo pastūmėta į kultūros tyrinėjimų plotmę ir pradėta traktuoti kaip viena iš sudėtinių kalbinio pasaulio modelio dalių. Į šį mokslinių tyrinėjimų kontekstą pamažu įtraukiama ir lietuvių frazeologija: konkrečiai atmosferos reiškiniai, atsižvelgiant į folklorinį ir etnologinį kontekstą ir ieškant sąsajų su mitologiniais vaizdiniais, analizuojami B. Jasiūnaitės ir J. Konickajos (Jasiūnaitė, Konickaja 2003 ir Коницкая, Ясюняйте 2006) straipsniuose, kuriuose pateikiama ir trumpa jau pasirodžiusios mokslinės literatūros šia tema apžvalga (plg. Jasiūnaitė, Konickaja 2003, 46). Tiesa, autorės nagrinėja tik vieną atmosferos reiškinį – sniegą, tačiau į labai išsamų tyrimą įtraukia visas su sniegu susijusias lietuvių kalbos ir ke-

¹ Plg. jo veikalą *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaus und seinen Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, 1836 m.

² Plg. tik kai kuriuos mokslinius veikalus: Dobrovol'skij, Piirainen 1992; Dobrovol'skij 1994; Dobrovol'skij 1995; Piirainen 1999; Черданцева 1996; straipsnių rinkinį Телия 1999.

³ Plg. (daugiausia vokiečių) frazeologijos tyrinėjimų istorijos apžvalgą Fleischer 1997, 4 ir t., 238 ir t.

leto slavų kalbų metaforas, palyginimus, frazeologinius junginius, ir tik vėliau pasirodžiusiame straipsnyje koncentruojasi į sniego atsiradimo priežastis. Atmosferos reiškinius nusakantys slavų ir vokiečių kalbos žodžiai ir (pastovūs) žodžių junginiai nagrinėjami Michailo Kondratenkos (Кондратенко 2000) monografijoje, tiesa, joje daugiau dėmesio skiriama slavų dialektams nei vokiečių.

Šis straipsnis taip pat traktuotinas kaip nedidelis bandymas prisidėti prie frazeologinio lietuvių pasaulio modelio tyrinėjimų, palyginant jį su vokiškuoju: tyrimo objektu pasirenkami taip pat atmosferos reiškiniai, tačiau dėmesys sutelkiamas tik į jų atsiradimo priežastis, ieškant orų lėmėjų, į kuriuos bandoma pažvelgti bendrame lietuvių ir vokiečių kultūros – mitologijos, tradicijų, tautosakos ir simbolikos – kontekste. Teorinį straipsnio pagrindą sudaro pasaulio modelio teorija, o atmosferos reiškiniai bei jų lėmėjai laikomi vienu iš pasaulio modelio fragmentų. Remiantis šiuo vienu fragmentu ir naudojant lyginamąjį metodą straipsnyje mėginama išryškinti dviejų tautų frazeologinio pasaulėvaizdžio⁴ skirtumus ir panašumus, frazeologinio pasaulio modelio sąsajas su kitais pasaulio modeliais (pirmiausia mitiniu) bei eventualų jo vaizdinių savarankiškumą.

Frazeologizmo sąvoka šiame darbe vartojama lietuvių frazeologijos tyrinėjimų tradicijoje įprasta prasme: frazeologizmas – tai daugianaris, daugiau ar mažiau stabilus, vientisos apibendrintos reikšmės žodžių junginys, atkuriamas iš atminties⁵ ir turintis sakinio dalies arba sakinio (užbaigto posakio) statusą.

Empirinis šio darbo pagrindas – iš lietuviškų ir vokiškų vienakalbių ir specializuotų žodynų surinkti frazeologizmai; vokiškų frazeologizmų vertimai pateikiami pagal Vakarų kalbos tipologijos darbuose įprastą kodavimo sistemą (žr. sutrumpinimus). Šiame straipsnyje kalbama apie frazeologinį pasaulio modelį, koks jis yra užfiksuotas leksikografiniuose veikaluose, todėl nesiremiamas nei informantų apklausų duomenimis, nei tekstynų medžiaga⁶.

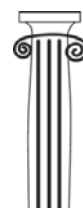
Pasaulio modelio teorija

Pagrindinė pasaulio modelio koncepcijos idėja – žmogus neturi tiesioginės prieigos prie objektyvios realybės: tarp žmogaus ir tikrovės stovi pasaulio modelis (plg. Dobrovolskij 1995, 65, 67, 68). Elisabeth Piirainen (1999, 10), kalbėdama apie pasaulio modelius, pateikia puikų pavyzdį: jei vaiko paklaustum, kaip jis įsivaizduoja vilką, jis greičiausiai atsakytų, kad vilkas – piktas ir pavojingas žvėris. Šis žinojimas, savaime suprantama, remiasi ne asmenine patirtimi, o iš anksto suformuotais ir vaikui perteiktais vaizdiniais. Liaudies tikėjimai, religija, mitologija, tautosaka, mokslas ir pan. formuoja ir įtvirtina įvairius realybės regėjimo būdus, kuriuose semiotizuotos figūros dominuoja realių figūrų atžvilgiu (plg. Piirainen 1999, 10). Mentalinėje žmonijos erdvėje vienu metu gali egzistuoti keletas pasaulio modelių, ir tą

⁴ *Pasaulėvaizdžio* terminas čia vartojamas kaip *pasaulio modelio* termino sinonimas.

⁵ Plg. Marcinkevičienė 2001, 81.

⁶ Šiuolaikinio, dabar egzistuojančio pasaulio modelio ar konkretaus fragmento užfiksavimas ir aprašymas būtų logiškas šio darbo tęsinys.

sąlygoja ne tik kalbų ir kultūrų skirtumai, bet ir iš principo dinamiškas pasaulio modelio pobūdis. Kai kurie jų netgi gali prieštarauti vienas kitam – pvz., mokslinis ir religinis pasaulėvaizdis, – bet jie puikiausiai egzistuoja vieno žmogaus sąmonėje ir, priklausomai nuo situacijos bei pasirinktos mentalinės strategijos (Dobrovolskij, 1995, 68), arba užima vyraujančią poziciją, arba pasitraukia į šešėlį.

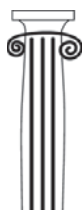
Vienas iš svarbiausių pasaulio modelių – kalbinis. Žmogus, gimdamas ir augdamas tam tikroje kalbinėje aplinkoje, išmoksta matyti pasaulį per tos kalbos formuojamo pasaulio modelio prizmę. Priešingai nei mokslinį pasaulio modelį, konstruojamą remiantis daugiau ar mažiau objektyviais kriterijais, kalbinį pasaulio modelį galima pavadinti „naiviuoju“, nes jis visiškai antropocentriškas ir interpretuoja pasaulį remdamasis kolektyvinio žinojimo nustatytais gėrio ir blogio kriterijais (plg. Dobrovolskij, Piirainen, 1992 139–143; Телия 1999, 13; Dobrovolskij 1994, 62–63; Dobrovolskij 1992, 179–181). Šie kriterijai nustatomi vadovaujantis vadinamuoju antropometriniu principu, pagal kurį visa ko matas yra žmogus, ir visų pirma pasireiškia stereotipų kūrimo procese; suvokiant realų aplinkinį pasaulį šie stereotipai naudojami kaip savotiški orientaciniai atramos taškai. Kitaip tariant, realybės suvokimas grindžiamas žmogui pažįstamais etalonais, vaizdiniais ir simboliais: pavyzdžiui, lapė daugelyje kultūrų traktuojama kaip gudrumo etalonas, žuvis – nebylumo, gyvatė – blogio ir pan. (Серебренников ir kt. 1988, 174–177).

Įvairiose kalbose užfiksuoti pasaulio modelių skirtumai ypač gerai atsispindi frazeologijoje, kuri yra kalbinio pasaulio modelio dalis. Išsaugodamas tam tikrus vaizdinius ir simbolius, šis seniausias kalbos sluoksnis suteikia puikias galimybes tirti įvairius pasaulio modelio aspektus, nes atspindi tikrovės skaidymo specifiką bei vertinamąją požiūrį į ją, taip užfiksuodamas savitą pasaulėvaizdį (Dobrovolskij 1994, 62–63; Dobrovolskij 1992, 179–181); savitas jis todėl, kad frazeologizmuose užfiksuoti vaizdiniai ir simboliai remiasi geografinėmis, materialiomis ir dvasinėmis kalbinės bendruomenės realijomis, kurios daro didelę įtaką vienos tautos gyvenimui ir dažnai yra visiškai nežinomos ir nesuprantamos kitoms tautoms (plg. Гак 1999, 260–261).

Todėl, kalbant apie lietuvių ir vokiečių frazeologinio pasaulio modelio fragmentą – atmosferos reiškinius ir jų lėmėjus, tai yra apie tai, kokius vaizdinius lietuviai ir vokiečiai naudoja kategorizuodami atmosferos reiškinių priežastis, įdomu pažiūrėti, ar šios dvi tautos, priklausančios bendrajai Europos kultūros tradicijai, naivame pasaulio modelyje šiam tikslui naudoja tuos pačius vaizdinius ir simbolius; taip pat įdomu patikrinti, kiek frazeologinis pasaulio modelis susijęs su kitais atitinkamos tautos pasaulio modeliais.

Orus lemiančios mitinės būtybės frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje

Viena dažniausių mitinių būtybių, frazeologiniame lietuvių tautos pasaulio modelyje siejamų su orais, yra ragana, kuri gali būti pūgos, rūko, vėjo ir sniego priežastis: (1) *raganų kermošius* „prastas oras, pūga“; (2) *raganos daro alų* „kyla rūkas“; (3) *raganos taurė* „vėjo sukūrys, viesulas“; (4) *raganos kaulai (taukai)* „žibantis sniegas“.

Pastebėtina, kad mitiniame ir tautosakiniame lietuvių pasaulio modeliuose raganai jokios orų valdymo funkcijos nepriskiriamos; todėl čia galima pagrįstai kalbėti apie savarankišką frazeologinio pasaulėvaizdžio vaizdinį.

Kita būtybė, taip pat dažnai aptinkama šiame kontekste, yra laumė; jos veiksmai taip pat gali būti rūko priežastis: (5) *laumės kūrena pečių* „kyla rūkas pievoje“. Be to, laumės veiksmai lemia ne tik rūko, bet ir vaivorykštės atsiradimą: (6) *laumės juosta (rykštė, šluota)* „vaivorykštė“.

Beje, mitiniame pasaulio modelyje laumės dažnai pasirodo prie vandens, didesnė vietovardžių, sietinų su laume, dalis yra vandenvardžiai. Laumės vardu vadinami su vandeniu susiję objektai – pvz., laumžirgis. Viena iš svarbiausių laumių funkcijų – skalbimas – yra neatsiejama nuo vandens (plg. Vėlius 1977, 114–115). Todėl galima teigti, kad laumei mitiniame ir frazeologiniame pasaulio modelyje iš principo priskiriamos tos pačios funkcijos – rūkas ir vaivorykštė, kaip „vandeningi“ atmosferos reiškiniai, visiškai įeina į laumės veiklos sferą.

Velnias lietuvių frazeologiniame pasaulio modelyje sukelia vėją: (7) *velniai kelia veseilį (eina į pirtį; šoka su raganomis; pasikorė; velnias šoka kazoką)* „pučia smarkus vėjas“. Su viesulu velnias siejamas ir lietuvių liaudies tikėjimuose. Tikima, kad vėjo sukuryje velnias lekia, kad velnias lekia pietauti, kad vėjo sukuryje yra velnio vestuvės (plg. Vėlius 1987, 70)⁷. Beje, vienas iš šio frazeologizmo variantų gali reikšti ir smarkią pūgą: (8) *velnias (velniai) kelia vestuves* „sakoma apie smarkią pūgą“.

Dar Vėlius (1987, 153) yra nurodęs, kad vienas lietuvių posakis (8) atspindi prietarą, kad žiemą velniai vestuves kelia: (9) *velnių vestuvės (veselia)* „pūga“.

Apie mitinio ir frazeologinio pasaulio modelių ryšius liudija ir šis frazeologizmas: (10) *perkūno vežimas* „juodas audros debesys“.

Perkūnas – tai lietuvių dievybė su aiškiai išreikštomis atmosferinėmis funkcijomis: jis globoja orus, valdo griausmą ir žaibus (Beresnevičius 2001, 135). Įvedus krikščionybę Perkūnas mitiniame pasaulio modelyje susiliejo su pranašu Eliju (= Alijošiumi), kuriam Biblijoje (plg. 1 Kar 17 – 2 Kar 2) priskiriamos galios sukelti lietu ir kitus atmosferos reiškinius; ypač šiame kontekste pažymėtina Elijo kelionė dangun ugniniame vežime, pakinkytame ugniniais žirgais – vaizdinys, tiesiogiai susijęs šį krikščionybės mitologijos personažą su pagoniškuoju Perkūnu: (11) *Alijošius atvažiuoja su ratais (dunda, važinėja po dangų, važinėja su ketvertu arklių, važiuoja (per dangų, po akmenimis))* „griaudžia“. Eliju arba Alijošiumi Perkūnas dažnai vadinamas ir lietuvių tautosakoje (plg. Laurinkienė 1996, 53). Šie metaforiniai frazeologizmai (10 ir 11) akivaizdžiai liudija frazeologinio ir mitinio pasaulio modelių sąsajas: tas pats krikščioniškasis vaizdinys ir idėjų antsluoksnių ryškus ir tautos mitologijoje, ir kalboje.

Trumpai apibendrinant galima pasakyti, kad mitinės būtybės, kurioms lietuvių tautosakoje ir mitologijoje priskiriamos orų lėmėjų funkcijos, pastarąsias išsaugo ir frazeologiniame pasaulio modelyje; išimtį sudaro tik ragana.

⁷ Kaip teigia M. Kondratenko (Кондратенко 2000, 65), ir slavų dialektų frazeologizmuose velnias dažnai įvardijamas kaip viesulo, vėjo sukurio sukėlėjas.

Orų lėmėjai frazeologiniame vokiečių pasaulio modelyje

Frazeologiniame vokiečių pasaulio modelyje orus lemia visų pirma trys mitinės būtybės – velnias (vok. *Teufel*), ponis Holle (vok. *Frau Holle*) ir ragana (vok. *Hexe*). Vokiečiai tiki, kad jei didžiąją savaitės dalį lijo, tai pabaigoje tikėtinas gražus oras, nes ponis Holle turinti išsidžiovinti savo šydą:

(12) <i>Frau</i>	<i>Holle</i>	<i>muss</i>	<i>zum Sonntag</i>	<i>ihren Schleier</i>
ponia. VARD. VNS. MOT	ASMV	turėti. ESM. 3. VNS	PRL + ART + sekmadienis. NAUD. VNS. VYR	savo. IV + šydas. GAL. VNS. VYR
<i>trocknen</i>	„savaitės pabaigoje bus gražus oras“			
džiovinti. BENDR				

Ponis Holle atsakinga ir už lietu:

(13) <i>Frau</i>	<i>Holle</i>	<i>hält</i>	<i>Kirmes</i> ⁸	„lyja“
ponia. VARD. VNS. MOT	ASMV	(čia:) švęsti. ESM. 3. VNS	REAL	

Sniego atsiradimo priežastis frazeologiniame vokiečių pasaulio modelyje – ponis Holle purtomi patalai:

(14) <i>Frau</i>	<i>Holle</i>	<i>schüttelt</i>	<i>das Bett</i>	<i>(die Betten;</i>
ponia. VARD. VNS. MOT	ASMV	purtyti. ESM. 3. VNS	ART + patalas. GAL. VNS. NIEKTR	ART + patalas. GAL. DGS. NIEKTR
<i>die Kissen;</i>	<i>die Federn</i>	<i>herunter)</i>	„sninga“	
ART + pagalvė. GAL. DGS. NIEKTR	ART + plunksna. GAL. DGS. MOT	žemyn		

Jei kalnas skendi rūke, vokiečiai mano, kad ponis Holle tenai kūrena ugnį:

(15) <i>Frau</i>	<i>Holle</i>	<i>macht</i>	<i>Feuer</i>	<i>darin</i>	„sakoma, kai kalnas skendi rūke“
ponia. VARD. VNS. MOT	ASMV	daryti. ESM. 3. VNS	ugnis. GAL. DGS. MOT	ten	

Be to, ponis Holle yra ir debesų ganytoja: plunksninius kamuolinius debesis (lot. *cirrocumulus*) vokiečiai vadina *Schäfchenwolken* (avelių debesimis); kai jie plaukia dangumi, sakoma, kad ponis Holle išginė avis:

(16) <i>heute</i>	<i>treibt</i>	<i>Frau</i>	<i>Holle</i>	<i>die Schafe</i>	<i>aus</i>	„dangumiplaukia plunksniniai kamuoliniai debesy“
šiandien	išginti. ESM. 3. VNS	ponia. VARD. VNS. MOT	ASMV	ART + avis. GAL. DGS. NIEKTR		

⁸ Kirmes arba Kirchweih dabar jau reiškia tiesiog mugę ar kaimo šventę, tačiau seniau Vokietijoje taip buvo vadinama diena bažnyčios pašventinimui paminėti (Erich, Beitel 1974, 413).

Ponia Holle priklauso prie vėlyvesnių vokiečių mitologijos personažų: tai chtoninė būtybė, valdanti gyvybę, mirtį ir vaisingumą (de Vries 1956, 241). Jos charakterio bruožai ir veiklos sferos iš esmės sutampa su lietuvių laumių veiklos sferomis: tai moteriški darbai, ypač verpimas, stiprios sąsajos su vandeniu, neprognozuojamas, aiškiai linkęs į chaosą elgesys ir pan.

Velnio paveikslas vokiečių frazeologiniame pasaulio modelyje pasitelkiamas lietaus su saule priežastims nusakyti:

(17) <i>der Teufel</i>	<i>hat</i>	<i>Hochzeit</i>	(<i>stattet</i>	<i>seine Töchter</i>
ART + velnias.	turėti. ESM.	vestuvės. GAL.	rengti. ESM.	savo. IV + duktė.
VARD. VNS. VYR	3. VNS	VNS. MOT	3. VNS	GAL. DGS. MOT

aus) „lyja su saule“
AVD

(18) <i>der Teufel</i>	<i>prügelt</i>	<i>sein Weib</i>	(<i>seine Großmutter,</i>
ART + velnias.	mušti. ESM.	savo. IV + žmona.	savo. IV + senelė. GAL.
VARD. VNS. VYR	3. VNS	GAL. VNS. NEUTR	VNS. MOT

Schwiegermutter) „lyja su saule“
uošvė. GAL. VNS. MOT

(19) <i>der Teufel</i>	<i>sticht</i>	<i>sein Weib</i>	<i>mit</i>	<i>einem Degen</i>
ART + velnias. VARD.	durti. ESM. 3.	savo. IV + žmona.	su	ART + špaga.
VNS. VYR	VNS	GAL. VNS. NEUTR		NAUD. VNS. VYR

„lyja su saule“

(20) <i>die Teufelin</i>	<i>kriegt</i>	<i>Schläge</i>	„lyja su saule“ ⁹
ART + velnienė. VARD.	gauti. ESM. 3.	smūgis. GAL. DGS.	
VNS. MOT	VNS	VYR	

Kalbant apie velnio vestuvių vaizdinį pastebėtina, kad lietuviai jį vartoja vėjui ir pūgai nusakyti, o vokiečiai – vasaros lietui su saule. Šis vaizdinys, nors ir būdingas abiem tautoms, bet vartojamas skirtingų atmosferos reiškinių priežastims kategorizuoti.

Kituose vokiečių frazeologizmuose lietaus su saule sukėlėja įvardijama ragana:

(21) <i>die Hexen</i>	<i>tanzen</i>	„lyja su saule“
ART + ragana. VARD. DGS. MOT	šokti. ESM. 3. DGS	

⁹ Kaip teigia L. Röhrichas (2000, straipsnis: Kirmes), atmosferos reiškinys, kai lyjant rodosi saulė, velnio, mušančio žmoną, vaizdiniu kategorizuojamas net 26 kalbose. Panašūs posakiai buvo žinomi dar XVII amžiaus Prancūzijoje, Olandijoje, Vokietijoje, senosios Austrijos-Vengrijos imperijos teritorijoje, o šiandien paplitę visuose angliškai kalbančiuose kraštuose. Šis vaizdinys būdingesnis Vidurio Europai.

(28) *Petrus* *schließt den Himmel auf (lässt Wasser)* „lyja“
 ASMV atidaryti. ESM. 3. ART + dangus. GAL. AVD (šlapintis). ESM.
 VNS VNS. VYR 3. VNS

(29) *Petrus* *schiff* „smarkiai lyja“
 ASMV plaukti_laivu. ESM. 3. VNS

(30) *Petrus* *hat ein Loch aufgemacht und kann es nicht wieder*
 ASMV PV ART + skylė. atidaryti. ir galėti. ESM. IV ne. vėl
 GAL. VNS. BLD 3. VNS NEIG
 NIEKTR

zustopfen „sninga“
 užkimšti. BENDR

(31) *Petrus* *fährt Unsere Liebe Frau in einem Wagen*
 ASMV vežti. ESM. mūsų. IV miela. ponja. GAL. PRL ART + vežimas.
 3. VNS GAL. VNS. VNS. MOT NAUD. VNS.
 MOT VYR

spazieren „dargana, audra“
 pasivaikščioti. BENDR

(32) *Petrus* *blinzelt* „žaičiuoja toluomoje“
 ASMV mirksėti. ESM. 3. VNS

(33) *Petrus* *segelt, dass die Funken stieben¹¹* „žaičiuoja“
 ASMV buruoti. ESM. kad ART + žiežirbos. lėkti. ESM. 3.
 3. VNS VARD. DGS. MOT DGS

(34) *Petrus* *kegelt* „griaudžia“
 ASMV žaisti_kėgliais. ESM. 3. VNS

(35) *Petrus* *rückt* *Schränke* „toluomoje dusliai griaudžia“
 ASMV stumdyti. ESM. 3. spinta. GAL. DGS.
 VNS VYR

(36) *Petrus* *hat gefurzt (geschissen) (zieht um)* „smarkiai griaudžia“
 ASMV PV beždėti. BLD (šikti). BLD (persikraustyti).
 ESM. 3. VNS

¹¹ Šis frazeologizmas aptinkamas tik Silezijos dialekte (plg. Кондратенко 2000, 64).

Tikėtina, kad įvedus krikščionybę Vokietijoje šv. Petras perėmė ankstesnes Donaro funkcijas, tai ir atsispindi frazeologiniame pasaulio modelyje.

Kitas krikščioniškosios mitologijos personažas, frazeologiniame vokiečių pasaulio modelyje turintis orų lėmėjo funkcijas, yra šv. Martynas:

(37) <i>der Martin</i>	<i>kommt</i>	<i>auf dem Schimmel</i>	<i>geritten</i>	„sakoma apie
ART + ASMV	atvykti. ESM. 3.	ant	ART + širmis. NAUD.	joti.
	VNS		VNS. VYR	BLD
				pirmą sniegą ir šaltį“

(38) <i>Martin</i>	<i>wirft</i>	<i>mit Nüssen</i>		„sakoma apie audringą orą“
ASMV	svaidyti. ESM. 3.	su	riešutas. NAUD.	
	VNS		DGS. VYR	

L. Röhrichas (Röhrich 2000, straipsnis: Martin) (37) frazeologizmą kildina iš legendos apie tai, kaip šv. Martynas atidavė šalančiam elgetai savo apsiaustą, ir sieja šiam šventajam priskiriamas galias valdyti atmosferos reiškinius su liaudies kalendoriumi: šv. Martyno dieną (lapkričio 11 d.) prasidėdavo žiemos sezonas. Taigi šiuo atveju galima kalbėti apie krikščionybės vaizdinių paveiktą mitinio ir frazeologinio pasaulio modelių koreliaciją.

Lyginant atmosferos reiškinius žyminčius lietuvių ir vokiečių frazeologizmus, į akis krinta tai, kad orų lėmimo funkcijas abi tautos priskiria visų pirma chtoninėms būtybėms (velniui, raganai, laumei, poniai Holle), nors abiejų tautų frazeologiniuose pasaulio modeliuose gana svarbų vaidmenį vaidina ir iš krikščionybės mitologijos atėję – tiesa, skirtingi – personažai.

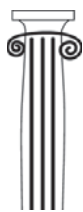
Gyvūnai kaip orų lėmėjai frazeologiniuose lietuvių ir vokiečių pasaulio modeliuose

Be mitinių būtybių, orus frazeologiniame pasaulio modelyje dažnai valdo ir gyvūnai. Lietuvių pasaulėvaizdyje rūką sukelia kiškis, lapė ir meška: (39) *kiškis kūrena pirtį* (zuikiai kūrena pirtį; zuikis užkūrė pirtį; zuikiai kepa pyragus; zuikiai verda šnapšę) „kyla rūkas“; (40) *lapė užkūrė pirtį* „kyla rūkas“; (41) *meška kūrena pečių* „kyla rūkas“. Reikia pasakyti, kad šiuose frazeologizmuose minimi priežastiniai rūko atsiradimo veiksmai interpretuoti kaip metaforos; metaforizacijos pagrindas – iš kamino rūkstančių dūmų ir rūko panašumas.

Ir vokiečių frazeologiniame pasaulio modelyje kiškis bei lapė yra rūko ir lietaus sukėlėjai:

(42) <i>die Hasen</i>	<i>rauchen</i>	„kyla rūkas“
ART + kiškis. VARD. DGS. VYR	rūkyti. ESM. 3. DGS	

(43) <i>die Hasen</i>	<i>brauen</i>	„iš miško virš laukų kyla rūkas“
ART + kiškis. VARD. DGS. VYR	virtu alų. ESM. 3. DGS	

(44) <i>die Hasen</i>	<i>backen</i>	<i>Küchlein</i>	<i>(Brot)</i>	„bus lie-
ART + kiškis. VARD.	kepti. ESM. 3.	pyragas. GAL. VNS.	(duona). GAL.	taus“
DGS. VYR	DGS	NIEKTR. MŽB	VNS. NIEKTR	
(45) <i>die Füchse</i>	<i>brauen</i>	<i>(backen</i>	<i>Brot;</i>	<i>der Fuchs</i>
ART + lapė. VARD.	virtu_alų. ESM.	kepti. ESM.	duona. GAL.	ART lapė. VARD.
DGS. VYR	3. DGS	3. DGS	VNS. NIEKTR	VNS. VYR
<i>badet sich;</i>	<i>heizt ein;</i>	<i>siedet;</i>	<i>kocht)</i>	„kyla rūkas“
maudytis. ESM.	kūrenti. ESM. 3.	virtu. ESM. 3.	virtu. ESM. 3.	
3. VNS	VNS	VNS	VNS	

Kiškis ir lapė kaip rūką sukeliantys gyvūnai minimi ir mitiniame vokiečių tautos pasaulio modelyje (HDA, 1987, t. 8, 795–796); šiuo atveju galima kalbėti apie frazeologinio pasaulio modelio ryšius su liaudies tikėjimais. Silezijoje lapės gali sukelti ir audrą:

(46) <i>der Fuchs</i>	<i>braut</i>	„kyla audra“
ART + lapė. VARD. VNS. VYR	virtu_alų. ESM. 3. VNS	

Į akis krinta tai, kad ir lietuvių, ir vokiečių mitologijoje šie gyvūnai – lapė, kiškis, meška – yra chtoninės prigimties, liaudies tikėjimuose artimai susiję su jau minėta ponia Holle (plg. HDA 1987, t. 3, 178–179), raganomis (plg. HDA 1987, t. 3, 1508–1509) ir velniu (plg. HDA 1987, t. 3, 1519; Beresnevičius 2001, 191; Vėlius 1987, 44). Todėl čia galima kalbėti apie kalbinio ir mitinio pasaulio modelio sąveiką.

Frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje lietų sukelia čiaudinčios varlės (43): (47) *varlės čiaudi* „sakoma apie smarkų lietų“. Lietuvių mitologijoje varlė, nors ir sietina su žeme ir požemiu (plg. Судник, Цивьян 1982, 137–154), vis dėlto nėra vienareikšmiškai chtoninis gyvūnas: pasak Vėliaus (1983, 96), lietuvių tautos tikėjimuose dieviškosios varlės, kurios šokinėja, priešinos velnio rupūžėms, kurios šliaužioja. Tačiau liaudies meteorologijoje pagal varlės elgesį dažniausiai prognozuojama, ar bus lietaus, ar ne (plg. Bartninkas 2000, 55); varlės sąsaja su vandeniu akivaizdi, o ji ir yra šio frazeologizmo metaforizacijos pagrindas.

Dar du gyvūnai lietuvių frazeologiniame pasaulio modelyje minimi smarkiam vėjui įvardyti – kuilys ir ožys: (48) *žemės kuilys* „viesulas“; (49) *žemės ožys* „viesulas“. Šie gyvūnai viesulo ir vėjo sukėlėjų funkcijas atlieka ir viename vokiečių pasaulio modelyje, bet jis yra ne frazeologinis, o mitinis (plg. HDA 1987, t. 8, 795–796). Kaip ir minėtieji kiškis, lapė ir meška, kiaulė (kuilys) bei ožys taip pat yra chtoninės prigimties (plg. HDA 1987, t. 2, 517; t. 9, 917–918; Beresnevičius 1992, 93; Vėlius 1983, 97). Lietuvių tautosakoje kiaulė – viena iš raganos zoomorfinių formų (plg. Vėlius 1977, 222), tačiau šiuo atveju daug svarbiau tai, kad ir kiaulė, ir ypač ožys priklauso Velnio gyvūnams (plg. Vėlius 1987, 85). Iš aukščiau pateiktų frazeologizmų matyti, kad Velnui ir frazeologiniame, ir mitiniame pasaulio modelyje lietuviai pri-

(58) *schmeißt* *Schlangen* „žaibuoja“
 svaidyti. ESM. 3. VNS gyvatė. GAL. DGS. MOT

Šiuose frazeologizmuose (57, 58) greičiausiai susipynė gyvatės ir senojo vokiečių *Hausdrache* (pažodžiui: naminis drakonas) vaizdiniai: *Hausdrache*, kaip ir lietuvių aitvaras, dažnai įsivaizduojamas ugnine juosta, ugnine šluota ir pan. (HDA 1987, t. 2, 403). Kadangi visoje Europoje gyvatės ir drakono simbolika, funkcijos ir veiklos sferos dažniausiai sutampa¹³, visiškai tikėtina, kad Silezijos vokiečių frazeologiniame pasaulio modelyje žaibas ilgainiui buvo pradėtas sieti ne tik su drakono (*Hausdrache*), bet ir su gyvatės pavidalu.

Kaip smulkaus lietaus sukėlėjai frazeologiniame vokiečių tautos pasaulio modelyje minimi dar ir uodai:

(59) *die Mücken* *pissen* „lyja smulkus lietus“
 ART + uodas. VARD. DGS. MOT myžti. ESM. 3. DGS

Šis frazeologizmas interpretuotinas kaip metafora, kur metaforizacijos pagrindą sudaro mažumo, smulkumo sema; uodas nei vokiečių tautosakoje, nei mitologijoje nevaizduoja jokio svarbesnio vaidmens.

Atskiros dėmesio verti lietuvių frazeologizmai, kur minimi mėnesių pavadinimai: (60) *karvelis purtosi* „apie sniegą balandžio mėnesį“; (61) *gegužė kepa (atkepė, iškepė) kėpį* „sakoma apie staigų atšalimą pavasarį, šlapdriabą, sniegą“; (62) *balandis kėpį kepa* „sakoma, kai balandžio mėnesį ima snigti, lyti, ir drauge saulė šviečia“. Šiems frazeologizmams būdingas savotiškas žodžių žaismas: karvelio (balandžio) ir gegužės komponentai juose yra personifikuoti mėnesių pavadinimai, taigi, juos taip pat galima traktuoti kaip orus valdančias būtybes, juo labiau, kad abiem atvejais mėnesių pavadinimai sutampa su paukščių pavadinimais¹⁴. Tiesa, gegutė – svarbus paukštis ir lietuvių liaudies meteorologijoje: pagal jos elgesį prognozuojama, kokie bus visi metų laikai (plg. Bartninkas 2000, 69), todėl bent jau šio vieno paukščio atžvilgiu galima kalbėti apie dviejų pasaulio modelių koreliaciją.

Frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje orų lėmėjų funkcijos priskiriamos ir kitiems paukščiams: (63) *gandro (garnio, pempės, šarkos, vyturiuko) sniegas* „sniegas, iškritęs paukščiams grįžus“; (64) *gandro kėpiai* „didelės snaigės“; (65) *blezdingų šaltis* „vėlyvas atšalimas“. Įdomu, kad mitiniame lietuvių pasaulio modelyje gandras, pempė, vyturys ir kregždė (= blezdinga) laikomi pavasario pranašais (SRŽ 2002, 50, 74, 115, 170), o aukščiau pateiktuose frazeologizmuose kalbama apie pavasarį iškritusį sniegą (63, 64) bei pavasarinį atšalimą (65) – t. y. turime dar vieną frazeologinio ir mitinio pasaulio modelių koreliacijos atvejį. O šarka yra chtoninės prigimties gyvūnas (Berresnevičius 2003, 52) ir orų valdymo funkcijos gali įeiti į jos kaip chtoninės būtybės „kompetenciją“ (žr. aukščiau). Tačiau labiausiai tikėtina, kad, kaip nurodo E. Konicakaja ir B. Jasiūnaitė (Коницкая, Ясюняйте 2006, 354–355) – šie paukščiai kaip orų

¹³ Plg. Lurker 1991, 149.

¹⁴ Plg. ir Коницкая, Ясюняйте 2006, 354. Dėl vietos stokos čia neanalizuojami frazeologizmai su personifikuotais metų laikų pavadinimais.

(sniego) lėmėjai į frazeologinį pasaulio modelį atkeliavo iš liaudies meteorologijos: nuo seno iš jų elgesio buvo prognozuojamas oras¹⁵, o ilgainiui tradiciniai valstiečių tikėjimai buvo susieti su konkrečiomis krikščionių kalendoriaus datomis. Todėl, kaip teigia šios dvi autorės (Коницкая, Ясюняйте 2006, 359), (63) ir (64) frazeologizmai akivaizdžiai motyvuoti simboliškai, t. y. remiasi žinojimu, kad gandrai, pempė ir vyturys lietuvių kultūroje – pavasario pranašai.

Kitos orus valdančios būtybės

Šiame kontekste minėtini ir vadinamieji chrononimai – senieji dienų ar metų laikų pavadinimai¹⁶, irgi laikytini frazeologizmais. Iš tų dienų oro ir tam tikrų gyvūnų elgesio buvo sprendžiama, koks bus pavasaris: (66) *vieversio diena* „vasario 24 d.“; (67) *pempės diena* „kovo 19 d.“; (68) *kirmėlių*¹⁷ *diena* „sausio 25 d., pusiaužiemis“; nauji metai¹⁸: (69) *gandro šventė* „kovo 25 d.“.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šiuose chrononimuose vieversys, pempė ir kiti gyvūnai nėra įvardijami tiesioginiais tam tikrų atmosferos reiškinių sukėlėjais ir tuo skiriasi nuo gyvūnų, minimų kituose frazeologizmuose, kurie nėra chrononimai. Pabrėžtinai ir gana dviprasmis chrononimų statusas: remiantis formaliais kalbiniais kriterijais – daugianariškumas, stabilumas, atgaminimas iš atminties ir pan. – jie yra frazeologizmai ir todėl frazeologinio pasaulio modelio vienetai; bet jų sąsajos su atmosferos reiškiniais – priešingai nei anksčiau analizuotuose frazeologizmuose – išryškėja tik pasitelkus informaciją apie kalendorines šventes, jų ritualus ir tikėjimus. Todėl į šį tyrimą chrononimai įtrauktini su tam tikromis išlygomis ir traktuotini kaip frazeologinio pasaulio modelio ir kalendorinių papročių ir tikėjimų jungtis; tą patvirtina ir dar vienas chrononimas, atspindintis ritualą, pagal kurį balta ožka, simbolizuojanti žiemą, buvo tris kartus apvedama aplink beržą: (70) *ožio diena* „lapkričio 12 d.“.

Savotiškomis krikščioniškųjų chrononimų variacijomis laikytini šie frazeologizmai: (71) *lyja kaip per šventą Joną*¹⁹ „sakoma apie šiltą lietų“; (72) *Juozapas melagis* „sakoma apie nepastovų orą kovo 19 d.“. Pastarieji frazeologizmai savo struktūra panašūs į (61) ir (62) frazeologizmus: kaip ir balandis bei gegužė, šventas Jonas ir Juozapas – tai personifikuoti dienų pavadinimai, sutampantys su krikščionių šventųjų vardais. Tas pats pasakytina ir apie Jurgį: (73) *Jurgis ant šiumelio parjoja* „sakoma, kai Jurgio diena²⁰ sninga“ ir (74) *Jurgis atrakino dangų* „sugriaudė perkūnija“. Pažymėtina, kad šv. Jurgis ir krikščionybėje siejamas su pavasarinio gamtos atgimimu²¹, ir lietuvių liaudies dainose (Švenčionių, Dieveniškų apylinkėse)

¹⁵ Plg. ir Bartninkas 2000, 67 ir t.

¹⁶ Žr. ir Коницкая, Ясюняйте 2006, 356 ir t.

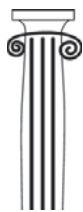
¹⁷ Kirmėlė čia reiškia žaltį arba gyvatę.

¹⁸ Gandrinės seniau buvo laikomos Naujaisiais Metais (žr. http://www.ipc.lt/liet/jubiliejai-2006_03.php).

¹⁹ Birželio 24 d.; plg. Lipskienė 1977, 193.

²⁰ Balandžio 23 d.; plg. Lipskienė 1977, 193. Įdomu, kad frazeologiniame vokiečių pasaulio modelyje ant širmo žirgo sniegą atneša šv. Martynas.

²¹ Plg. ME 2, 1999, 127.

įsivaizduojamas vasaros arba žemės raktų saugotoju (Lipskienė 1977, 193); o (74) frazeologizme ryškėja ir jo sąsajos su pagoniškuoju lietuvių Perkūnu: pastaroji dievybė šv. Jurgiu vadinama ir lietuvių tautosakoje (plg. Laurinkienė 1996, 48), ir frazeologijoje – kaip ir vokiečių Donaras vadinamas šv. Petru²².

Frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje vartojami ir kiti krikščioniški²³ (75, 76) ir senieji (77) chrononimai: (75) *Liucė Andrių apmyžo* „sakoma, kai šv. Andriejaus dieną (lapkričio 30 d.) šąla, o šv. Liucijos (gruodžio 13 d.) – sninga“; (76) *ant švento Mataušo*²⁴, *kišk į rūrą kepeliusą* „jau šalta“; (77) *septyni broliai miegantys* „liepos 10 d.“. Pagal orą liepos 10 d. buvo sprendžiama, ar kitas septynias dienas (savaites) lis, ar ne. M. Bartninkas (2000, 107) šį chrononimą sieja su Šilavoto apylinkėje paplitusia legenda apie septynis brolius šienpjovius, užmigusius po darbo; pagal kitą versiją tą dieną trumpam pasirodo iš septynių žvaigždžių sudarytas Sietynas (plg. http://www.ipc.lt/liet/jubiliejai-2006_07.php). Tačiau liaudies kalendoriaus ir frazeologinio pasaulio modelių sąsaja egzistuoja.

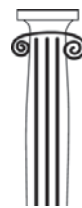
Frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje minėtina dar viena būtybė, turinti orų lėmėjos funkciją – boba, tai yra sena moteris: (78) *bobos (bobų) kashniai* „dideli snaigių kuokštai“; (79) *bobos kaulai* „mėnesienoje blizgantis sniegas“; (80) *bobų vasara* „giedros ir šiltos rudens dienos“; (81) *boba lopo šturmui kelnes* „sakoma audrai pritilus“. Nors (78) ir (79) frazeologizmai sudaryti tuo pačiu principu kaip (54) – *vilko kashniai* – ir (4) – *raganos kaulai* – frazeologizmai, tačiau neabejotinai sena moteris – boba – frazeologiniame lietuvių pasaulio modelyje yra būtybė, valdanti tam tikrus atmosferos reiškinius: sniegą, gerą orą rudeni²⁵ ir netgi audrą. Dar viena tokia būtybė yra ir elgeta (=ubagas): (82) *ubago kashnis* „snaigių gniutulas“; (83) *ubago nosis* „ledokšnis“; (84) *ubagai ženijasi* „sakoma, kai lyjant šviečia saulė“. Nors nei sena moteris, nei elgeta nėra mitinės būtybės, tačiau orų lėmėjų galios jiems priskiriamos neatsitiktinai: boba gali būti vadinama ne tik sena moteris, bet ir pribuvėja; gimimas, gimdymas, o drauge ir pagalba gimdyvei bei gimstančiajam – tai sąlytis su kitu, anapusiniu pasauliu ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų tikėjimuose (plg. Beresnevičius 2001, 141 ir t.). Elgeta taip pat buvo laikomas anapusbės reprezentantu (plg. Vėlius 1987, 165). Tokia savotiška tarpinė padėtis tarp šiapus ir anapus pastūmėja bobą ir ubagą link tikrųjų kito pasaulio atstovų – Perkūno, velnio, raganos, laumės – ir leidžia teigti, kad galios valdyti atmosferos reiškinius priskiriamos jiems todėl, kad jie skiriasi nuo kitų žmonių, kad jie – ne tokie kaip visi. Šį teiginį savotiškai patvirtina ir (84) frazeologizmo paralelė su tą pačią reikšmę ir tą patį vestuvių vaizdinį turinčiu (17) vokiečių frazeologizmu – tik jame vestuves kelia velnias.

²² Beje, šv. Petras – vienas iš Perkūno vardų ir lietuvių tautosakoje. Plg. Laurinkienė 1996, 48.

²³ Plg. Lipskienė 1977, 194.

²⁴ Šv. Mato diena – rugsėjo 21 d.

²⁵ Vokiečiai gerą orą rudens pradžioje taip pat vadina *Altweibersommer* (pažodžiui: bobų vasara), tačiau šis sudurtinis daiktavardis nėra frazeologizmas.

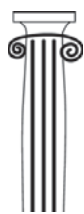
Išvados

Iš principo galima teigti, kad lietuviai ir vokiečiai frazeologiniame pasaulio modelyje kategorizuoja iš esmės tuos pačius atmosferos reiškinius ir kategorizuodami jų priežastis pasitelkia panašius vaizdinius (žr. 1 lentelę): orus valdo dažniausiai chtoninės mitinės būtybės (velnias, ragana, laumė lietuvių frazeologiniame pasaulio modelyje ir velnias, ragana bei ponia Holle, kurios funkcijos iš esmės identiškos lietuvių laumių funkcijoms, vokiečių), krikščionybės mitologijos personažai (skirtingi lietuvių ir vokiečių pasaulio modeliuose) arba chtoniniai gyvūnai, tarp kurių abi tautos dažniausiai mini kiškį ir lapę. Įdomu, kad rūko priežastis abi tautos nusako pasitelkdamos visiškai vienodus vaizdinius – kiškį arba lapę, kurie kūrena pečių arba kepa pyragus. O štai lietuviams ir vokiečiams bendras velnio vestuvių vaizdinys naudojamas skirtingiems dalykams kategorizuoti – pūgai ir vėjui lietuvių frazeologiniame pasaulio modelyje ir vasaros lietui vokiečių. Tiesa, lietuviai lietų su saule irgi nusako vestuvių vaizdiniu, bet vestuves kelia ne velnias, o elgetos. Bendras yra ir sniegą atnešančio raitelio ant širmo žirgo vaizdinys – tik pas lietuvius atjoja šv. Jurgis, o pas vokiečius – šv. Martynas. Gali būti, kad bendrų vaizdinių priežastis – priklausymas tai pačiai kultūrinei Europos tradicijai, tačiau šiam teiginiui pagrįsti reikėtų šiuo atžvilgiu patyrinėti daugiau kaimyninių kalbų ir kultūrų.

1 lentelė

Atmosferos reiškinių lėmėjai: apibendrinimas

Atmosferos reiškiniai ir jų lėmėjai	
frazeologinis lietuvių pasaulio modelis	frazeologinis vokiečių pasaulio modelis
Sniegas, šlapdriba, pūga	
velnias, ragana, vilkas, balandis, gegužė, gandrai, pempė, šarka, vyturys, šv. Liucija, šv. Jurgis, boba, ubagas	ponia Holle, šv. Petras, šv. Martynas
Karštis	
šuo	
Atšalimas, šaltis	
gegužė, kregždė, šv. Matas, šv. Andriejus, ubagas	šv. Martynas
Lietus	
varlė, septyni broliai, šv. Jonas, ubagas	velnias, ragana, ponia Holle, šv. Petras, kiškis, vilkas, uodas
Vėjas, audra	
velnias, ragana, šernas, ožys, boba	šv. Petras, lapė
Žaibas	
	Dievas, šv. Petras, gyvatė

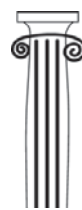
Griaustinis	
pranašas Elijas, šv. Jurgis	šv. Petras
Rūkas	
ragana, laumė, lapė, kiškis, meška	ponia Holle, lapė, kiškis
Debesys	
Perkūnas	ponia Holle, šv. Petras
Geras oras	
boba	ponia Holle, šv. Petras
Blogas oras	
šuo	
Permainingas oras	
Juozapas	
Vaivorykštė	
laumė	

Pažvelgus į kategorizuojamus atmosferos reiškinius, krinta į akis, kad lietuviai frazeologiniame pasaulio modelyje mini blogo ir permainingo oro bei vaivorykštės priežastis, o vokiečiai ne. Be to, lietuviams ypač didelę reikšmę turi sniegas – jo priežastims įvardyti pasitelkiama net 13 būtybių. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad griaustinio sukėlėjas ir lietuvių, ir vokiečių kalbinėje tautos atmintyje išlikę krikščioniškos mitologijos personažai, tačiau kaip tik tokie, kurių vardais tautosakoje vadina mi Perkūnas ir Donaras. Gali būti, kad nemažą reikšmę čia turėjo draudimai vadinti griausmavaldį jo tikroju vardu.

Kalbant apie kalbinio ar, konkrečiau, frazeologinio pasaulio modelio santykį su kitais atitinkamos tautos pasaulio modeliais, pažymėtina, kad nepaisant kai kurių akivaizdžios koreliacijos atvejų (pvz., lietuvių velnias, šv. Jurgis, pranašas Elijas, vokiečių kiškis ir lapė) bei kai kurių labiau netiesioginių sąsajų (pvz., lietuvių šuo, vilkas, vokiečių gyvatė), galima teigti, kad kalbinio pasaulio modelio sąveika su kitais pasaulio modeliais, nors ir egzistuoja, bet negali būti suponuojama automatiškai, ką puikiai iliustruoja raganos vaizdinio atvejis abiejose kalbose.

Sutrumpinimai

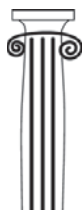
ART	Artikelis
ASMV	Asmenvardis
AVD	Atskiriamoji veiksmažodžio dalis
BENDR	Bendratis
BLD	Būtojo laiko dalyvis (<i>Partizip Perfekt</i>)
BŪT	Būtasis laikas
ESM	Esamasis laikas
ĮV	Įvardis

MŽB	Mažybinė forma
NEIG	Neiginys
PRL	Prielinksnis
PSV	Pasyvas
PV	Pagalbinis veiksmazodis
PVK	Prieveiksmis
REAL	Realija
VARD KILM NAUD GAL	Linksnis
VYR MOT NIEKTR	Giminės pavadinimai
VNS DGS	Skaičius

Literatūra

- Frazeologijos žodynas*. Red. J. Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Lietuvių kalbos žodynas*. URL: <http://www.lkz.lt>. Žiūrėta: 2006 01 19.
- Röhrich L. *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Digitale Bibliothek. Band 42, 2000 (kompaktinis diskas).
- Bartninkas M. *Liaudies meteorologija*. Vilnius: Knygiai, 2000.
- Beresnevičius G. Sovijaus mitas kaip senosios baltiškos kultūros šifras. // *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra* (=Senovės baltų kultūra). Vilnius: Academia, 1992, 88–107.
- Beresnevičius G. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
- Beresnevičius G. *Eglė žalčių karalienė ir lietuvių teogoninis mitas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
- de Vries J. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Bd. I. 2. Auflage. Berlin: Walter de Gruyter, 1956.
- Dobrovol'skij D. Phraseologie und sprachliches Weltbild. *Földes C.* (ed.): *Deutsche Phraseologie im Sprachsystem und Sprachverwendung*. Wien: Edition Praesens, 1992, 171–195.
- Dobrovol'skij D. Die Theorie der sprachlichen Weltansicht Wilhelm von Humboldts im Spiegel der deutschen Idiomatik. *Chlosta Ch., Grzybek P., Piirainen E.* (ed.): *Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis* (= Studien zur Phraseologie und Parömiologie 2). Bochum: Brockmeyer, 1994, 61–88.
- Dobrovol'skij D. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik* (= Eurogermanistik 8). Tübingen: Narr, 1995.
- Dobrovol'skij D., Piirainen E. Zum Weltmodell einer niederdeutschen Mundart im Spiegel der Phraseologie. *Niederdeutsches Wort*. Nr. 32, 1992, 137–169.
- Erich O. A., Beitzl R. *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1974.
- Fleischer W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. 2. Auflage. Tübingen: Niemeyer, 1997.
- Gudavičius A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.
- HDA – *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bde. 1–9. Berlin, New York: de Gruyter, 1987.
- Jasiūnaitė B., Konickaja J. „Atlėkė paukštis be sparnų“ (atmosferos reiškiniai frazeologijoje: sniegas). *Kalbotyra*. T. LII (1), 2003, 45–60.

- Laurinkienė N. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- Lipskienė J. Frazeologiniai junginiai su asmenvardžiais. *Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai* (=Lietuvių kalbotyros klausimai XVII). Vilnius, 1977, 188–204.
- Lurker M. Hund und Wolf in ihrer Beziehung zum Tode. *Antaios*. Nr. X, 1969, 199–216.
- Lurker M. *Wörterbuch der Symbolik*. Stuttgart: Kröner, 1991.
- Marcinkevičienė R. Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanistica*. Nr. 4 (48), 2001, 81–98.
- ME 2 – *Mitologijos enciklopedija*. T. 2. Vilnius: Vaga, 1999.
- Petruševičienė A. Kovo mėnesio jubiliejai ir žymios datos. URL: http://www.ipc.lt/liet/jubiliejai-2006_03.php. Liepos mėnesio jubiliejai ir žymios datos. URL: http://www.ipc.lt/liet/jubiliejai-2006_07.php. Žiūrėta 2006-12-29.
- Piirainen E. Symbole in Sprache und Kultur. *Symbolon. Jahrbuch für Symbolforschung. Neue Folge*. 1999, Nr. 14, 9–26.
- Rokaitė B. Vaivorykštės pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. // *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*. 1963, Nr. 2 (15), 275–279.
- SRŽ – Simbolinių reikšmių žodynas. Sudarė L. Lapinskienė. Panevėžys: Magilė, 2002.
- Vėlius N. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius: Vaga, 1977.
- Vėlius N. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius: Mintis, 1983.
- Vėlius N. *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- Гак В. Г. Национально-культурная специфика меронимических фразеологизмов. *Телия* (ed.), 1999, 260–265.
- Коницкая Е., Ясюняйте Б. Жаворонков снег (происхождение снега в традиционной культуре). *Балто-славянские исследования XVII: Сборник научных трудов*, 2006, 353–372.
- Серебренников Б. А., Кубрякова Е. С., Постовалова В. И., Телия В. Н., Уфимцева А. А. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1988.
- Судник Т. М., Цивьян Т. В. О мифологии лягушки. *Балто-славянские исследования 1981*. Москва: Наука, 1982, 137–154.
- Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры. *Телия* (ed.), 1999, 13–24.
- Телия В. Н. (ed.): *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999.
- Черданцева Т. З. Идиоматика и культура. *Вопросы языкознания*. 1996, Nr. 1, 58–70.

Virginija Masiulionytė

**ZU EINEM FRAGMENT DES WELTMODELLS: CHTHONISCHE
WESEN ALS WETTERMACHER IN DER LITAUISCHEN UND
DEUTSCHEN PHRASEOLOGIE**

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel wird im Rahmen der Weltmodelltheorie auf ein Fragment des litauischen und des deutschen phraseologischen Weltmodells eingegangen – auf die Wettermacher bzw. Ursachen bestimmter Wettererscheinungen. Anhand der litauischen und der deutschen Belege, die atmosphärische Erscheinungen bezeichnen, werden diejenigen Bilder und Symbole verglichen, die in beiden Sprachen zur Kategorisierung der Ursachen von bestimmten Wettererscheinungen herangezogen werden – meistens handelt es sich um mythische Wesen bzw. Tiere. Dabei spielen auch Zusammenhänge und Wechselbeziehungen zwischen dem phraseologischen und den anderen Weltmodellen eine große Rolle, wie z. B. Mythologie, Folklore, Bräuche usw., die in der vorliegenden Untersuchung auch Beachtung finden. Die Analyse der Belege lässt schlussfolgern, dass in beiden phraseologischen Weltmodellen vor allem chthonische Wesen und Tiere als Wettermacher auftreten und dass im Grunde genommen beide Völker ähnliche Bilder und Symbole zur Kategorisierung der Ursachen von Wettererscheinungen in ihren phraseologischen Weltmodellen verwenden, was auf die Zugehörigkeit zu der gemeineuropäischen Kulturtradition zurückgeführt werden kann.

